

PRIKAZI / BOOK REVIEWS

Georg G. Iggers, OD ISTORIZMA DO POSTMODERNIZMA: IZABRANI ISTORIOGRAFSKI OGLEDI, Novi Sad, Akademska knjiga, 2019, 282.

Ocena istoriografskih dela neophodna je i zbog toga što podrazumeva kritički osvrt savremene generacije istoričara na celokupno delanje sopstvene i mnogih generacija pre nje. Stvaranje jednog dela o prošlosti složen je mentalni proces koji podrazumeva ne samo veštinu nalaženja izvora, njihovog čitanja, tumačenja, već i smeštanja u šire okvire vremena prošlog, ali i sadašnjeg. Hteli to ili ne, istoričari su deo vremena u kojem deluju, stvaraju i, naposljetku, ostavljaju budućim generacijama svoja postignuća. U tom transgeneracijskom dijalogu stvaraju se čitavi rukavci mogućih značenja, novih tumačenja i shvatanja istorije. U istoriografiji na srpskom i srodnim jezicima periodično se pojavljuju radovi domaćih a još češće stranih autora, koji ukazuju na glavne tokove istoriografske misli kod nas i u svetu. Ta dela mogu biti instruktivna, obogaćujuća i korisna za samorefleksiju rada sadašnjih i budućih generacija istoričara. Upravo takva su i dela američkog istoričara ideja i istoriografije Georga G. Igersa (1926–2017).

Srpskoj publici, kao i čitaocima u okruženju, delo ovog američkog istoričara jevrejskog porekla od skoro je poznato pre svega zahvaljujući trudu i prevodilačkom umeću prof. dr Mihaela Antolovića koji je najpre preveo Igersovu sintezu *Istorijska nauka u XX veku* (2014), a potom je od Igersovih članaka objavljivanih tokom više godina načinio i veoma koristan zbornik pod nazivom *Od istorizma do postmodernizma: izabrani istoriografski ogledi* koji je objavio renomirani domaći izdavač – Akademska knjiga iz Novog Sada.

Najpre, ova hrestomatija predstavlja skup Igersovih tekstova o različitim, a u isto vreme, i veoma važnim temama i konceptima za istoriografiju. Tokom svog dugog životnog veka Igers se istrajno interesovao za uticaj istorizma, marksizma, nacionalizma i postmodernizma na istoriografiju. Pored tekstova posvećenih ovim temama, Mihael Antolović je dodao i Igersove radove o odnosu racionalnosti i istorije, ali i o vezi istorije i društvenog delovanja. Pored toga, ovo delo sadrži i Igersov predgovor (7–8) srpskom izdanju, jedan od poslednjih tekstova koje je napisao, kao i bibliografsku belešku prevedenih tekstova (213–216), bibliografiju sa biobibliografijom Georga Igersa (217–250). Na kraju se

nalazi pogovor (251–274) koji je Mihael Antolović napisao kako bi čitalačku publiku upoznao sa glavnim tokovima Igersovog stvaralaštva i ukazao na povezanost Igersovog života, naučnog rada i intelektualnog angažmana.

U čemu se ogleda značaj ove knjige za čitalačku publiku? Najpre, Igers na precizan način ukazuje na dobro poznatu činjenicu da ne samo da su istorijski akteri neraskidivo povezani sa kontekstom u kojem deluju, već i da su to i istoričari bez obzira na to koliko pokušavali da od takve uloge pobegnu skrivajući se iza načela naučne objektivnosti i nepristrasnosti. Verujući u načelo racionalnog ovladavanja svetom koji smatra delom dva milenijuma duge istorijske tradicije zapadne intelektualne misli, Igers nikada nije skrivao da to ovladavanje ima i svojih praktičnih ograničenja. Takođe, nije nikada bio dogmata i kao istoričar znao je da se iza velikih idejnih koncepata, za koje je verovao da su delovi jednog dugog modernizacijskog niza, kriju duboke protivrečnosti, pa čak i opasna izvitoperenja. Svako od velikih intelektualnih strujanja – od prosvetiteljstva i racionalizma, preko pozitivizma, istorizma, nacionalizma, marksizma i postmoderne – nosilo je sa sobom znatan modernizacijski potencijal u smislu prevladavanja većine tradicionalnih načina pisanja istorije i produbljenijeg razumevanja istorijskog sveta. Kao što smo napomenuli, takav napredak sa sobom je nosio i mnogobrojne tragične ishode i često je postajao plodno tlo za dogmatizam i pristrasnosti.

Budući čitaoci ne bi trebalo da zaborave ili izgube iz vida da Igers svoja dela piše iz veoma specifične pozicije. Njegovo odrastanje obeleženo je jevrejskim poreklom, sistemskom diskriminacijom Jevreja u Nemačkoj, ali i uplivom socijalističkih ideja. U mladalačkoj dobi Igers sa porodicom emigrira u SAD gde će se, kao već formiran mlad čovek i intelektualac jakih kosmopolitskih uverenja, boriti za prava Afroamerikanaca i jednakost svih ljudi.

Pišući iz kosmopolitske pozicije i zagovarajući transnacionalnu, transkontinentalnu i transkulturnu saradnju, na meti Igersove kritike našle su se političke implikacije modernih ideologija (nacionalizma, istorizma i u nešto manjoj meri pozitivizma) na pisanje istorije. Priznajući istorizmu i nacionalnoj državi pruskog modela velike zasluge na polju profesionalizacije istoriografije i njenom situiranju među akademske discipline na nastajućim univerzitetima, Igers otvoreno kritikuje praksu istorijske nauke inspirisane isto-

rizmom koja se, uprkos zagovaranju kritike izvora i stremljenja ka otkrivanju onoga što se uistinu dogodilo, na koncu pretvorila u puko nacionalističko jednodimenzionalno i nekritičku apologiju sopstvene nacije. Interesujući se za položaj jevrejskih intelektualaca u Nemačkoj, Igers ukazuje i da je sve do nacističkog stupanja na vlast znatan deo prominentnih nemačkih intelektualaca jevrejskog porekla što iz konformizma (uzrokovanog sistemskom višedecenijskom diskriminacijom u protestantskim i rimokatoličkim zemljama), što iz iskrenog rodoljublja, gorljivo branio nemačke interese bez obzira na veru u mogućnost racionalne spoznaje sveta. Naravno, ni druge nacionalne historiografije nisu ostale pošteđene Igersove oštre analize budući da su one učestvovala ili u produkciji tradicija, stvaranju nacionalnih mitova, nacionalnoj mobilizaciji u turbulentnim godinama ili u konzerviranju postojećeg poretka.

Drugo područje Igersovog naučnog interesovanja predstavljala je kritička evaluacija uloge marksizma u stvaranju novih historiografija. Ukazujući na mnogolikost marksizma, Igers prati veliku trajektoriju razgranavanja historiografije inspirisane marksizmom. Kao veliki intelektualni izazov, marksizam je mnogim generacijama ponudio izvorište za nova tumačenja prošlosti. No, slično nacionalizmu, i marksizam je imao svoja dogmatska skretanja. Tako je, prvenstveno, insistiranje na ekonomskom determinizmu dovelo do krutog tumačenja prošlosti koje se isključivo interesovalo za privredne i posedovne odnose i ekonomske konjunkture. Povrh svega, marksizam je istoriju razumevao kao „zakonomerni“ i stupnjevit razvrtak koji vodi u socijalističku revoluciju i ukidanje klasnih razlika. No, slom onoga što Igers naziva realnim socijalizmom ukazao je da filozofija istorije inspirisana učenjem o neprekidnoj klasnoj borbi zahteva ozbiljno preispitivanje i zamenu novim pristupima. Takve metodološke inovacije Igers primećuje i u vremenu pre 1989. godine, naročito ističući ulogu onih marksističkih i marksizmom inspirisanih intelektualaca koji su sve više insistirali na rodnim, kulturnim, idejnim i ostalim aspektima koji su do tada bili zanemareni. „Nova istorija“ tada se okrenula pojedincu na potpuno drugačiji način često lavirajući između brojnih antropoloških koncepata, strukturalističkih tumačenja i heterodoksne marksističke tradicije. Pokazujući puno razumevanje za ovakve pristupe, Igers ističe njihov naučni potencijal u brojnim pokušajima da se racionalno razume svet.

Verujući duboko u koncept da je razumevanje teksta moguće i van njega samog (u kon-

tekstu), Igers je odbacivao postmodernističke ideje o smrti autora i nemogućnosti naučne spoznaje prošlosti. Dosledno se držeći etosa naučnog poziva i vere u mogućnost racionalnog naučnog saznanja, Igers je u polemičkim člancima oštro kritikovao postmodernističke pokušaje relativizacije istorijskog saznanja. Osvrćući se na intelektualne tradicije evropske moderne, autor je primetio kako kontinuitete u prosvetiteljskoj progresivističkoj težnji za racionalnim razumevanjem ljudskosti i sveta oko njega, tako i kontinuitete u potpunom negiranju prosvetiteljskih težnji i njihovih nastavljača. Kao predstavnike antiracionalističke tradicije, Igers ne ističe samo Ničea i Hajdegera već i istaknute marksističke mislioce poput Lukača, Horkhajmera, Adorna. Međutim, ova raznolika intelektualna tradicija koja je usidrena podjednako i na levici i na desnici donela je sa sobom i nove pristupe trajno obogaćujući pisanje istorije u vidu istorije ideja, kulturne istorije, istorija roda i tako dalje.

U srpskoj ali i njoj bliskim historiografijama neretko se pojmovi istorizam i pozitivizam ne upotrebljavaju na dovoljno precizan način. U nekoliko članaka Georg Igers rasvetljava ovu složenu dilemu dajući ne samo terminološki precizno određenje, već ukazujući i na osobenosti obeju intelektualnih tradicija.

Svakako treba istaći da se Igers na sveobuhvatan način osvrnuo i na opšta kretanja društvene istorije koja je, suprotno načelima istorizma, težište istorijskog istraživanja preusmerila sa države na društveni totalitet. Pri tome, čini se da je, unekoliko idealnotipski, predstavljena francuska „škola Anala“ kao svetla tačka koja je doprinela konačnoj afirmaciji društvene istorije. Nju prati u stopu i nemačka istorijska socijalna nauka koja je odnela prevagu šezdesetih godina 20. veka nad klasičnim istorizmom. Ovim dve ma plodonosnim koncepcijama društvene istorije Igers suprotstavlja nemačku „narodnu istoriju“ (nem. *Volksgeschichte*) koja se kompromitovala bliskošću sa nacističkom ideologijom. Stoga je, uprkos činjenici da je podsticala multidisciplinarni dijalog, ova škola mišljenja izgubila na značaju nakon Drugog svetskog rata. Međutim, ideja o potrebi naučnog sagledavanja društva kroz saradnju istorije i drugih disciplina opstala je u nemačkim intelektualnim krugovima. Po Igersu, ozbiljan doprinos dijalogu istorije i društvenih nauka dala je pomenuta nemačka istorijska socijalna nauka. No, na ovom mestu skrećemo pažnju čitaocima da bi, zarad produbljeni-

jeg uvida, bilo od koristi da posegnu i za pojednako kvalitetnom i sistematičnom knjigom *Istorijska nauka u XX veku* koja se detaljnije bavi razvojem društvenoistorijskih paradigmi u zapadnoevropskim historiografijama u drugoj polovini 20. veka.

Ono što latentno provejava kroz celokupno Igersovo delo jeste vera u ideju progressa. Duboko ubeden u interpretativno obogaćivanje istorijske nauke kroz neprestani interdisciplinarni, transnacionalni, transkontinentalni, međurasni i međugeneracijski dijalog, Igers je optimista u veri da racionalizacija (i sa njom neizostavna modernizacija) i pored svih opasnosti omogućava uspostavljanje humanijih društvenih odnosa. Podsetimo, kao kosmopolita Igers veruje u načelnu jednakost ljudi i neotuđivost ljudskih prava. I pored svih specifičnosti autorovih pogleda, ovo delo je nesumnjivo korisno našoj historiografiji, budući da osvešćuje potisnuta verovanja poput onih o progressu, kraju istorije, svrsi vremena i uopšte o istorijskoj dimenziji ljudskog postojanja. Bez kontinuirane samorefleksije istorijska nauka svela bi se na puko antikvarstvo i manično sakupljanje činjenica bez razumevanja smisla, vrednosti i značenja kojima ljudi osmišljavaju svoju prolaznu egzistenciju.

Petar S. Ćurčić

Stefan Berger and Eric Storm (eds.), *WRITING THE HISTORY OF NATIONALISM*, London, Bloomsbury Academic, 2019, 274.

Suprotno očekivanjima pojedinih uticajnih mislilaca koji su, poput Jirgena Habermasa, najavljivali nastupanje „postnacionalne konstelacije“, na kraju 20. i početku 21. veka iznova se pokazala žilavost nacionalizma. Posebno su raspad Sovjetskog Saveza, ratovi za „jugoslovensko nasleđe“ i snaženje nacionalističkih pokreta širom Evrope podstakli snažno interesovanje društvenih nauka za fenomen nacije i nacionalizma te se tokom 1990-ih godina konstituisala i nova akademska disciplina posvećena ovoj temi – studije nacionalizma (nationalism studies). U pomenutom kontekstu, na prelazu stoleća na srpski jezik prevedena su gotovo sva najvažnija dela posvećena fenomenu nacionalizma – od Elija Kedurija, preko Benedikta Andersona, Ernesta Gelnera do Erika Hobsbauma, Terensa Rejndžera i Antonija Smita. Ipak, uprkos relativno snažnoj recepciji teorijske literature o nacionalizmu, na srpskom jeziku i dalje nedostaje delo

koje bi pokazalo kako su različiti teorijsko-metodološki pristupi nacionalizmu uticali na savremenu historiografiju.

Upravo ovoj temi posvećena je nedavno objavljena kolektivna monografija pod uredništvom Štefana Bergera, profesora socijalne istorije na univerzitetu u Bohumu i jednog od najuglednijih stručnjaka za istoriju historiografije, i Erika Storma, profesora kulturne istorije na univerzitetu u Lajdenu. Okupivši neka od vodećih imena savremene historiografije, urednici su se rukovodili namerom da unutar korica jedne knjige pokažu kako su tokom poslednje četiri decenije različiti teorijski pristupi uticali na istoriografiju i njen pristup istraživanju nacionalizma. U osnovi, ogleđi sadržani u zborniku predstavljaju svojevrstu rekapitulaciju različitih teorijsko-metodoloških pristupa istraživanju nacionalizma i pružaju uvid u aktuelno stanje istraživanja, njihove najvažnije rezultate ali i ograničenja. Nakon uvoda (1–18) u kome su urednici naznačili ciljeve i namenu monografije, sledi ukupno 11 ogleđa. Prvi, pod nazivom „Nacionalne istorije i promocija nacionalizma u historiografiji – zamke ’metodološkog nacionalizma‘“ (19–40), napisao je Štefan Berger i on predstavlja jednu vrstu uvoda u temu. Sledeći komparativni i globalnoistorijski pristup, Berger je analizirao uticaj nacionalizma na pisanje istorije od kraja 18. do sredine 20. veka istakavši naročitu ulogu istoričara u izgradnji nacija. Označivši međuratno razdoblje kao vrhunac historiografskog nacionalizma, on je pokazao da je nacionalizam zadržao svoj uticaj na pisanje istorije i nakon Drugog svetskog rata da bi tek od kraja 1960-ih godina (bar kada je reč o zapadnoevropskim historiografijama) on postepeno bio prevladan. Preostalih deset ogleđa posvećeni su, pak, najznačajnijim teorijskim pristupima istraživanju nacionalizma.

Bard češke historiografije i jedan od najuticajnijih živih istraživača nacionalizma, Miroslav Hroh (Miroslav Hroch) autor je ogleđa pod nazivom „Marksizam i istorija nacionalizma“ (41–59). Prikazavši teorijske poglede na „nacionalno pitanje“ koje su, sa revolucionarnom „ambicijom menjanja sveta“, razvili Marks, Engels i njihovi „nastavljači“ (Karl Kaucki, Roza Luksemburg, Oto Bauer, Lenjin i Staljin), Hroh je, zatim, istakao najvažnije doprinose razumevanju nacionalizma koji su, nakon Drugog svetskog rata, nastali u okrilju tzv. zapadnog marksizma. Analizirajući stanovišta koja su zastupali neki od njegovih vodećih predstavnika (Karl Dojč, Erik Hobsbaum, Benedikt Anderson), kao i on sam u svojim rado-